

DZIEJE I CHARAKTER ZBIORÓW ARTYSTYCZNYCH KUL

Pretekstem do napisania niniejszego artykułu są dwa ważne wydarzenia – tegoroczny jubileusz 65-lecia istnienia Instytutu Historii Sztuki w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie oraz przypadające na przyszły rok 80-lecie ustanowienia zbiorów sztuki w KUL. W związku z obchodami tych rocznic warto przybliżyć dzieje oraz charakter zbiorów uniwersyteckich, wykorzystywanych od dziesięcioleci w procesie kształcenia kolejnych pokoleń historyków sztuki, a od roku 2008 formalnie włączonych w struktury Instytutu i powierzonych merytorycznej opiece Pracowni Zbiorów Muzealnych.

W 1932 r. ks. Jan Władziński (1861-1935), kanonik diecezji lubelskiej, wielki społecznik, patriota, a także pionier idei ratowania i konserwacji zabytków, mając na względzie rolę KUL w edukacji inteligencji katolickiej, a także postulowaną konieczność otoczenia troskliwą opieką *pamiętek kultury narodowej*, zdecydował się ofiarować naszej Alma Mater zgromadzony przez siebie zbiór dzieł sztuki¹. Uczelnia zobowiązała się w zamian, że *przedmioty te będą otoczone specjalną pieczą, będą pielęgnowane, chronione i konserwowane z całą starannością i będą pozostawać w muzeum uniwersyteckim jako własność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i jako zbiór im. Ks. Kan. Jana Władzińskiego po wieczne czasy*². Senat Akademicki niezwłocznie erygował Muzeum Uniwersyteckie, któremu nadał imię darczyńcy, a jego samego ustanowił honorowym, dożywotnim opiekunem zbiorów. W następnych latach kolekcja wzbogacana była o kolejne dary przekazane, m.in. przez bratanicę donatora – Anielę Władzińską i jej córkę Janinę, księży Karola Boniewskiego, Dziubińskiego i Gostyńskiego, panie Zofię i Helenę Kwapiszewskie oraz panów P. Choroszcza, L. Kutrzebę i Czapskiego³. Niestety, już w grudniu 1939 r. zbiór ten uległ niemal całkowicie rozproszeniu, padając łupem gestapo. O skali i charakterze kolekcji świadczy jedynie sporządzony w 1934 r. wykaz przedmiotów zapisany na 37 stronach maszynopisu oraz trzy czarno-białe fotografie ukazujące wnętrze muzeum (il. 2-4).



1. Św. Katarzyna Aleksandryjska, nazywana w przedwojennym Wrocławiu *Niebieską Maryją*, pocz. XVI w.

Ze spisu obiektów dowiadujemy się, iż darowizna podzielona była na dziesięć działów, stworzonych według dość niejednorodnych kryteriów: I „Szafy z zabytkami”, II „Gabloty”, III „Obrazy”, IV „Zegary”, V „Kandelabry alabastrowe, wazony, statuetki, lichtarze itp.”, VI „Meble”, VII „Meble w Sali posiedzeń Senatu”, VIII „Garnitur mebli jesionowych w mieszkaniu ks. rektora”, IX „Aparaty i bielizna kościelna w komodzie orzechowej o 4-ech szufladach, w zakrystji”, X „Dary różnych osób”. Każdy z nich dzielił się na grupy i podgrupy⁴. Przykładowo, dział III – „Obrazy” obejmował także rysunki, sztychy, rzeźbę, zegary, dzbany, a nawet *łosiowe rogi*⁵. Jednak zawarte w wykazie nader lapidarne opisy, ograniczające się zasadniczo do podania tytułu dzieła, a czasami techniki wykonania, zdecydowanie nie ułatwiają poszukiwania zaginionych obiektów. Ich rozpoznanie możliwe jest tylko za pomocą zachowanego materiału fotograficznego. Na tej podstawie udało się zidentyfikować dwa ocalałe z zawieruchy wojennej przedmioty: *Portret dziewczynki* (il. 7), określony w inwentarzu jako *Główka w rzeźbionej, złożonej ramie*⁶ (poz. 8) oraz kamienną głowę św. Anny (*Głowa, rzeźba na podstawie dębowej*, w „Ogólnym spisie mebli” pod poz. 7)⁷.

Niektóre z widocznych na fotografiach obiektów możemy jednoznacznie pokorzyć z pozycjami zawartymi w spisie. Stosunkowo wyraźny jest wizerunek *Matki Bożej z Dzieciątkiem, olejny, rama rzeźbiona Ludwika XVI*, (poz. 45) (il. 8), będący uproszczonym powtórzeniem kompozycji Giovanniego Batissty Salvi

zw. Sassoferatto (1609-1685), powzoro-
wanej na słynnej *Madonnie z gruszką*
Albrechta Dürera (1471-1528) ze zbiorów
wiedeńskiego Kunsthistorisches
Museum⁸. Mniej czytelne, aczkolwiek
rozpoznawalne są portrety Zygmunta
Augusta (w ramie złożonej, sztych, poz.
16), Stefana Batorego (w *ciemniej owal-
nej oprawie*, poz. 15), gen. Henryka
Dąbrowskiego (*olejny, w bogato rzeźbio-
nej ramie*, poz. 12), Adama Mickiewicza
(poz. 19) i Stanisława Wyspiańskiego
(rys. *Barwickiego*, poz. 51). Dostrze-
gamy również *Ikony, za szkłem malowid-
ło olejne* (poz. 58) oraz niektóre wyroby
rzemiosła artystycznego, takie jak dwie
urny alabastrowe (poz. 47), czy drewni-
ane orły (poz. 53).

W przedwojennych zbiorach obok
malarstwa i rzemiosła artystycznego
ważne miejsce zajmowała kolekcja
numizmatów, złożona z przeszło dwóch
tysięcy monet polskich i obcych z okresu
od XII do XIX w.⁹ Część z nich zdepo-
nowana została przez okupanta na
Wawelu, gdzie dopiero w 1994 r. powią-
zano je z historyczną kolekcją ks. Jana
Władzińskiego i w konsekwencji zwró-
cono KUL¹⁰. Mało znanym jest fakt, iż
muzeum posiadało również dział sztuki
starożytnej. Tworzyły go obiekty poda-
rowane w 1938 r. przez prof. Kazimierza
Michałowskiego (1901-1981), a pocho-
dzące z prowadzonych przez niego
wykopaliisk w Egipcie. W Archiwum Uni-
wersyteckim przechowywane są dwie
karty odręcznie sporządzonego *Wykazu
zabytków grecko-egipskich Kat. Univ.
Lubelskiego z roku 1938*, obejmujące
pozycje 51-97¹¹. Na ich podstawie
dowiadujemy się, że wśród ofiarowa-
nych przedmiotów znajdowały się m.in.
lampki z maską komiczną (poz. 56)
i z postacią Sarapisa (poz. 57), lekyt
(poz. 84), figurki męska (poz. 86)
i kobieca (poz. 87), basen ofiarny (poz.
90), fragment steli z napisem i dekoracją
(poz. 91), miniaturka sfinksy (poz. 93),
skarabeusz (poz. 95) i wiele innych. Nie-
stety w obliczu braku dokumentacji
fotograficznej zbior ten również wydaje
się być bezpowrotnie utracony.

Po zakończeniu II wojny światowej,
w obliczu utraty kolekcji muzealnej, wła-
dze uniwersyteckie podjęły trud stworze-



2. Archiwalne zdjęcie wnętrza Muzeum Uniwersyteckiego im. ks. Jana Władzińskiego, przed 1939 r.



3. Archiwalne zdjęcie wnętrza Muzeum Uniwersyteckiego im. ks. Jana Władzińskiego, przed 1939 r.



4. Archiwalne zdjęcie wnętrza Muzeum Uniwersyteckiego im. ks. Jana Władzińskiego, przed 1939 r.

nia jej na nowo. Działania te zainicjował ks. rektor Józef Iwanicki (1902-1995), który w 1956 r. rozesał list do dyrektorów muzeów kościelnych z prośbą o wytypowanie z ich zbiorów obiektów dla KUL¹². Jego apel nie spotkał się jednak ze zrozumieniem. Odmowne decyzje usprawiedliwiane były dużymi stratami poniesionymi przez te muzea podczas wojny. Jedynie Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu zdecydowało się przekazać KUL na własność cenne przykłady średniowiecznej i nowożytnej rzeźby śląskiej¹³.

Z ofiarowanego zbioru na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza dwa obiekty. Pierwszy to mocno uszkodzona rzeźba św. Sebastiana (w protokole przekazania określona jako Chrystus), przypisywana warsztatowi czynnego na przełomie XV i XVI w. Mistrza Poliptyku z Gościszowic (il. 5). Figura ta, będąca pierwotnie na wyposażeniu kościoła św. Mikołaja w Mycielinie (niem. Metschlau), jeszcze przed wojną włączona została do zbiorów wrocławskiego Muzeum Archidiecezjalnego. O ważnym miejscu rzeźby w rozwoju plastyki śląskiej świadczy fakt, iż zaprezentowano ją na wystawie sztuki śląskiej, którą zorganizowano w 1929 r. we Wrocławiu¹⁴. Dzięki zamieszczonej w katalogu wystawy ilustracji wiemy, że posiadała niegdyś nieregularną, imitującą pagórek, podstawę z osadzonym w niej gładkim, rozwidlającym się konarem drzewa, do którego przylegały ręce i nogi świętego.

Wybitnym przykładem późnośredniowiecznej rzeźby śląskiej jest także drewniana figura św. Katarzyny Aleksandryjskiej (il. 1). Przed przeniesieniem do muzeum stanowiła ona dekorację rzeźbiarską narożnej kamienicy przy przedwojennych Breite- i St. Katharinenstraße na Katternecke we Wrocławiu. Co ciekawe, rzeźba ze względu na intensywnie błękitny kolor szat oraz niewidoczne z poziomu ulicy identyfikujące ją atrybuty – koło i miecz – zwyczajowo określana była mianem *Niebieskiej Maryi* (niem. *Blaue Marie*)¹⁵.

Dużą determinacją w odbudowywaniu kolekcji uniwersyteckiej wykazał się również kolejny rektor uczelni, ks. Marian Józef Rechowicz (1910-1983). Wystosował on do Ministerstwa Kultury i Sztuki oficjalne pismo z prośbą o przekazanie do celów naukowych KUL rzeźb sakralnych.

We wrześniu 1956 r. Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków pozytywnie ustosunkował się do jego postulatu i niedługo potem przewieziono do Lublina kilkadziesiąt obiektów z zakresu barokowej i rokokowej plastyki, zdeponowanych po wojnie jako „mienie niczyje” w Centralnej Składnicy Muzealnej Ministerstwa Kultury i Sztuki w Kozłowce¹⁶. Sądząc po cechach formalno-stylistycznych, większość z rzeźb powstała na terenie Dolnego Śląska.

Godnym odnotowania jest również fakt pozyskania na przełomie lat 50. i 60. w drodze zakupów kilkunastu wysokiej klasy obrazów szkół europejskiego XV-XVIII w. Zainicjowane przez piszącego te słowa badania pozwoliły w kilku przypadkach zweryfikować dotychczasowe ustalenia na ich temat. Niewątpliwie najcenniejszym dziełem w naszej kolekcji jest datowany na koniec XV w. tablicowy obraz ze sceną *Ecce Homo* należący do grupy przedstawień, będących wiernymi powtórzeniami obrazu z Galerii Narodowej w Pradze, przypisywanemu powszechnie Juanowi de Flandes (? -1519) – niderlandzkiemu malarzowi, pozostającemu w latach 1496-1504 w służbie Izabeli I Katolickiej, królowej Kastylii, czynnemu następnie w Salamance, a od 1509 r. w Palencji. Prócz naszego dzieła należą do niej jeszcze trzy inne obrazy: z Museo de Bellas Artes w Bilbao, z dawnej kolekcji dr N. Beets w Amsterdamie oraz z prywatnej kolekcji w Lugano – wystawiony w 1996 r. na aukcji w Galerie Fischer Auktionen AG w Luzernie¹⁷.

Ciekawym przykładem nowożytnego malarstwa włoskiego jest natomiast niewielkich rozmiarów *Sacra Conversazione* (il. 6), ukazująca Madonnę z Dzieciątkiem w asyście dwojga bliżej nieokreślonych świętych, będąca wedle wszelkiego prawdopodobieństwa dziełem weneckiego warsztatu Francesco Rizzo da Santacroce (czynny w I. poł. XVI w.). Przejawia ono wiele cech wspólnych z innymi przypisywanymi temu warsztatowi malowidłami, m.in. z *Madonną z Dzieciątkiem, świętymi Symeonem i Józefem* z Museo d'Arte della città di Ravenna oraz *Madonną z Dzieciątkiem pomiędzy św. Piotrem i św. Józefem* z Muzeum Narodowego w Warszawie.

Malarstwo flamandzkie Złotego Wieku reprezentowane jest natomiast przez wysokiej klasy obraz, zatytułowany

Kordegarda malp, uchodzący do niedawna za dzieło Davida Teniersa Młodsze (1610-1690). Margret Klinge, najwybitniejsza znawczyni twórczości tego artysty, uznała je jednak za XVII-wieczną kopię, namalowaną najpewniej przez malarza z jego kręgu. Świadczy o tym przede wszystkim sposób prowadzenia pędzla – płynny, acz zdecydowanie mniej szkicowy niż we własnoręcznych dziełach mistrza¹⁸.

Na 2. poł. XVIII w. datowany jest z kolei wierny topograficznie *Widok placu Santi Giovanni e Paolo*, będący malarskim powtórzeniem akwafortowej wedyty wykonanej przez Michele Giovanni Marieschiego (1710-1743) do serii sztychów z widokami Wenecji, zatytułowanej *Magnificentiores selectioresque urbis Venetiarum prospetus*. Na tym etapie badań trudno powiązać jest obraz z konkretnym artystą. Sztynne trzymanie się wzoru graficznego, jak też błędy perspektywiczne wskazują na malarza produkującego swe dzieła seryjnie, z myślą o licznie przybywających do Wenecji w ramach *Grand Tour* podróżnikach. Stylistycznie jest on jednak dość bliski pracom Apollonio Domenichini, zwanego Mistrzem Widoków z Fundacji Langmatt (1715-1770).

Jak widzimy, na przestrzeni 40 lat udało się zgromadzić w KUL pokaźną kolekcję rzeźby średniowiecznej i nowożytnej oraz cenny zespół malarstwa mistrzów obcych. Nadal jednak nader skromnie reprezentowana w zbiorach była sztuka polska XIX i XX w. oraz rzemiosło artystyczne. Lukę tę z powodzeniem wypełniła darowizna zakopiańskich kolekcjonerów Olgi i Tadeusza Litawińskich z 1986 r.¹⁹ Przekazując uniwersytetowi 439 dzieł sztuki, wyrazili pragnienie, *aby to piękno, które stanowiło sens ich życia, które tak bardzo kochali, służyło innym, a przede wszystkim adeptom i miłośnikom sztuki jako materiał pomocniczy w studiach na KUL*²⁰. W zbiorach muzealnych znalazły się prace artystów tej klasy, co Piotr Michałowski (1800-1855), Alfred Wierusz-Kowalski (1849-1915), Antoni Adam Piotrowski (1853-1924), Zygmunt Ajdukiewicz (1861-1917), Michał Wywiórski (1861-1926), Włodzimierz Tetmajer (1862-1923), Mieczysław Jakimowicz (1881-1917), Rafał Malczewski (1892-1965), Władysław Skoczylas (1883-1934) i wielu innych oraz zbiór porcelany z polskich i europejskich wytwórni, w tym kilka

niezwykle cennych wyrobów miśnieńskich²¹. Przy aranżowaniu nowej, stałej ekspozycji starano się nawiązać do atmosfery panującej w zakopiańskiej willi darczyńców – „Boży Dar”. Zawieszane jeden obok drugiego obrazy i dekoracyjne talerze szczególnie zapewniają powierzchnię wszystkich ścian, a serwantki i szafy niemal pękają w szwach od nagromadzonych w nich wyrobów z porcelany i szkła.

W latach 1987-1988 zbiory powiększyły się o obrazy ofiarowane przez mieszkańców poza granicami Polski artystów: Mariana Bohusza-Szysko (1901-1995), Haliny Sukiennickiej (1906-1998) i Stefana Knappa (1921-1996)²².

W 1991 r. Stanisława Witkowska (1900-1991), wdowa po znanym lubelskim architekcie Tadeuszu Witkowskim (1904-1986), postanowiła przekazać gromadzoną latami kolekcję dzieł sztuki na KUL²³. W ten sposób zbiory uniwersyteckie wzbogaciły się o 308 obiektów, w tym m.in. 17 akwarelowych prac Stanisława Noakowskiego (1867-1928), architekta, pedagoga i genialnego rysownika, którego Witkowsky darzyli szczególną estymą, a także trzy wysokiej klasy anonimowe portrety z XVII-XVIII w., *Widok na Dolinę Renu* znanego niemieckiego artysty doby romantyzmu Christiana Geорга Schütza Młodsze (1758-1823), uroczy pejzaż z widokiem na Wawel Jacka Malczewskiego (1854-1929), rysunkowe *Studium woja* autorstwa Jana Matejki (1838-1893) oraz *Głowę wiejskiej dziewczyny* Józefa Chełmońskiego (1849-1914).

Trzy lata później do zbiorów włączono jeszcze 90 obiektów z legatu Joanny Gliwy. Były to głównie wyroby z porcelany i fajansu oraz kilka obrazów, w tym akwarela *Kwiaty w wazonie* Józefa Pankiewicza (1866-1940)²⁴.

Tak pokrótce rysują się dzieje zbiorów sztuki w KUL. Rozgrabione przez okupanta podczas II wojny światowej, dzięki wyrozumiałości kilku instytucji oraz ofiarności osób prywatnych odrodziły się niczym feniks z popiołów, aby po dziś dzień służyć studentom historii sztuki podczas zajęć z zakresu muzealnictwa i ochrony zabytków oraz dostarczać impulsów do pracy naukowej. ■



5. Mistrz Polityku z Gościszowic, Św. Sebastian, pocz. XVI w., stan obecny oraz z 1929 r.



6. Francesco Rizzo da Santacroce, warsztat, *Sacra Conversazione*, 1. poł. XVI w.



7. Malarz nieokreślony, *Portret dziewczynki*, XIX w.



8. Giovanni Battista Salvi zw. Sassoferrato, naśladowca, *Matka Boża z Dzieciątkiem*, zaginiony obraz z przedwojennych zbiorów sztuki KUL

PRZYPISY:

¹ R. Knapieński, *Na 60-lecie Muzeum Uniwersyteckiego KUL*, „Lubelskie Wiadomości Numizmatyczne”, 2:1993, s. 22 (tam wcześniejsza literatura).

² Oświadczenie rektora ks. Józefa Kruszyńskiego przejęcia na własność Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w drodze darowizny rękodajnej przedmiotów muzealnych z lipca 1932 roku; (Archiwum Uniwersyteckie KUL, Zespół Przedwojenny, 1918-1939, Różne zapisy fundacyjne na rzecz KUL, 1920-1938, sygn. 869).

³ R. Knapieński, dz. cyt., s. 25.

⁴ Por. tamże, s. 24.

⁵ Spis zbiorów znajdujących się w muzeum, s. 13; (Bibl. KUL, rkps nr 835a, K. 39).

⁶ R. Knapieński, dz. cyt., s. 25.

⁷ J.W. Sienkiewicz, *Święta Anna na „Olimpi”*. Dzieje Muzeum Uniwersyteckiego KUL im. ks. Jana Władzińskiego, „Przegląd Uniwersytecki”, 2:1990, nr 1-2(3-4), s. 8; Tenże, *Zbiory im. Olgi i Tadeusza Litawińskich w Muzeum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1991, s. 134-135, przyp. 30. Autor błędnie utożsamił odnaleziony przez siebie obiekt z wymienioną w innym miejscu spisu terrakotową głową (*Głowa*, terrakota, III, poz. 14).

⁸ Por. M. Kaleciński, *Muta Praedicatoris. Studia z historii i recepcji malarstwa włoskiego doby potrydenckiej*, Warszawa 1999, s. 60, il. 87.

⁹ R. Knapieński, dz. cyt., s. 24.

¹⁰ R. Pieńkowski, *Straty wojenne numizmatyki poniesione w latach 1939-1945 w granicach Polski po 1945 r.* Raport wstępny, Poznań 2000, s. 42, poz. 45.

¹¹ Archiwum Uniwersyteckie KUL, Zespół Przedwojenny, 1918-1939, Różne zapisy fundacyjne na rzecz KUL, 1920-1938, sygn. 869. Za zwrócenie uwagi na zachowane dokumenty uprzejmie dziękuję p. Markowi Pawelcowi, dyr. Archiwum KUL.

¹² R. Knapieński, dz. cyt., s. 25.

¹³ Protokół zdawczo-odbiorczy spisany 1 marca 1956 r. w sprawie przekazania na własność Kościołowi Uniwersytetowi Lubelskiemu rzeźb przez Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu (Archiwum Pracowni Zbiorów Muzealnych).

¹⁴ H. Braune, E. Wiese, *Schlesische Malerei und Plastik des Mittelalters. Kritischer Katalog der Ausstellung in Breslau 1926, unter Mitwirkung von E. Kloss*, Leipzig 1929, s. 73, poz. 147, tab. 157, il. 147; por. A. Nowack, *Führer durch das Erzbischöflich. Diözesanmuseum in Breslau*, Breslau 1932, s. 15, poz. 40; U. Thieme, F. Becker *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 37: *Meister mit Notnamen und Monogrammisten*, Leipzig 1950, s. 118.

¹⁵ Por. A. Nowack, dz. cyt., s. 17, poz. 60.

¹⁶ Protokół zdawczo-odbiorczy spisany w dniu 23 października 1956 r.; (Archiwum Pracowni Zbiorów Muzealnych).

¹⁷ K. Przylicki, *Niderlandzki obraz „Ecce Homo” ze zbiorów artystycznych Instytutu Historii Sztuki KUL*, „Roczniki Humanistyczne”, 58:2010, z. 4 [w druku].
¹⁸ Tenże, „*Kordegarda mała*” – prezentacja motywu na przykładzie obrazu flamandzkiego ze zbiorów artystycznych Instytutu Historii Sztuki KUL, „Roczniki Humanistyczne”, 58:2010, z. 4 [w druku].

¹⁹ O kolekcji pisał: J. W. Sienkiewicz, *Zbiory im. Olgi i Tadeusza Litawińskich w Muzeum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1991.

²⁰ Tamże, s. 42.

²¹ Por. Projekt Miśnia z XVIII w., realizowany przez Muzeum Pałac w Wilanowie w kooperacji z Staatliche Kunstsammlungen Dresden – Porzellansammlung): HYPERLINK http://www.wilanow-palac.pl/pracownia_muzealnych_instytutu_historii_sztuki_katolickiego_uniwersytetu_lubelskiego_jana_pawla_ii_w_lublinie.html http://www.wilanow-palac.pl/pracownia_zbiorow_muzealnych_instytutu_historii_sztuki_katolickiego_uniwersytetu_lubelskiego_jana_pawla_ii_w_lublinie.html

²² S. Gomulanka, *Muzeum Uniwersyteckie KUL*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 63:1994, s. 73.

²³ Por. L. Lameński, *Zbiory Tadeusza i Stanisławy Witkowskich w Muzeum Uniwersyteckim KUL*, „Przegląd Uniwersytecki”, 4:1992, nr 5(19), s. 16-17.

²⁴ S. Gomulanka, dz. cyt., s. 73.